

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در

بزهکاری با نگاهی به آیات و روایات

محمد رضا زاده سلطان آباد* مجید آقایی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۹/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۲۸

چکیده

هدف از پژوهش حاضر تبیین مفاهیم نظریات فشار جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی جرایم در مناطق مرزی با تمسک به قرآن و روایات میباشد. فشارهای اقتصادی و اجتماعی زمینه ساز جرایم در مناطق مرزی است که نقش فشار در جرایم مرزی با نگاهی جرم‌شناختی در این پژوهش انجام گردیده که نتیجه آن مقاله حاضر است. نتایج مبین وجود رابطه معنی دار بین فشارهای اقتصادی و اجتماعی با جرایم مرز نشینان در مناطق مرزی است. نظرات مرتون و کوهن و کلوارد و اهلین با تمسک به نظریه ناهنجاری اجتماعی دورکیم در قالب فرصت‌های مشروع و نامشروع در امور مالی و موقعیتهای اجتماعی، و نظریه عمومی فشار رابرت اکینو در قالب فشار عینی و ذهنی، مبین نظریه فشار در بزهکاری در مناطق مرزی میباشد. مفاهیم عدالت، استحقاق، آرزوهای بزرگ، فقر، خلوت نشینان قدرت و طمع، در دیدگاههای قرآنی، روایی مبین نظریه فشار بوده و عدم توازن بین این مفاهیم سبب فشار و نهایتاً بزهکاری است. در مناطق مرزی بیکاری، اشتغال کاذب، دوری از مرکز و عدم تخصیص بودجه کافی، خروج سرمایه‌های اقتصادی - انسانی بومی از مناطق قومی، بی‌سوادی، کم‌سوادی، مسئله بهداشت مخصوصاً در نواحی روستایی، تحولات ارزشی، تضعیف سرمایه اجتماعی و غلبه نگاه امنیتی و سیاسی و تبعیض در نگاه ساکنان این مناطق، ارتکاب بزه را با نظرات فشار همسو میکند. فشار و سختی از عوامل بزهکاری و تنگدستی سبب فساد اخلاق در اسلام است. نظریات فشار ترجمه ای ناخواسته از قرآن و روایات است و ارتباطی به مسلمان بودن ندارد، زیرا خدا جوئی و خدا گرای فطری و رسول باطنی انسان سبب گواهی ناخواسته به کلام خداوند سبحان میشود و قاعده «كُلَّمَا حَكَّمَ بِهِ الشَّرْعِ، حَكَّمَ بِهِ الْعَقْلُ، وَ كُلَّمَا حَكَّمَ بِهِ الْعَقْلُ حَكَّمَ بِهِ الشَّرْعِ» رخ مینماید.

کلیدواژه‌ها: مرز، جرم‌شناسی، جرم، قرآن، نظریه فشار.

* دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران.

** استادیار گروه حقوق، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران. نویسنده مسئول

مقدمه

بزهکاری و علل وقوع آن، امری است که ذهن اندیشمندان را در حوزه های مختلف نظیر زیست شناسی و جامعه شناسی و روان شناسی به خود مشغول نموده است. رشته های مختلف علمی نظیر جرم شناسی و جامعه شناسی جنایی زاینده تعقیب در علل وقوع انحرافات و جرایم بوده و دیدگاههای جامعه شناختی در حوزه جرم شناسی نظیر دیدگاههای مبتنی بر فشار در همین راستا اظهار گردیده اند. نقش محیط و فشارهای ناشی از بیعدالتی و فشار ناشی از آمال و آرزوها در ابعاد مختلف عینی و ذهنی در تحقق جرم مدنظر است. نظریات فشار^۱ در حوزه بزهکاری از نظریه بیهنجاری دورکیم^۲ منشعب میشود. موضوع جرم شناسی و دین اسلام، انسان است و هدف مشترک دین و جرم شناسی شناخت علل انحراف انسانها و بازگرداندن انسان به آغوش جامعه است. بر همین اساس جرم شناسی از تمامی معارف و علوم و تجارب انسانی استفاده میکند و بدون هیچ تعصبی در راه خیر و صلاح بشریت گام برمی دارد. (کی نیا، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۷۷) شناخت انحرافات و ریشه یابی آن مقدمه ای است بر ارائه طرق درمان، تا به انسانی که در ورطه سقوط قرار دارد، صفات خلیفه اللّهی باز پس داده شود. صفاتی که خداوند در هنگام خلقت انسان با دمیدن روح خود، آن را به انسانها عطاء فرمود. آیه ۲۹ سوره حجر با بیان قول خداوند که فرمود: «نَفَّحْتُ مِنْ رُوحِي» بر این امر صحّه می گذارد. به حکم این آیه واقعیت انسان، واقعیتی خدایی است. فطرت بشر، فطرت خداجویانه است، از این رو سعادتش، کمالش به خیر، صلاحش و فلاحش، در معرفت خدا و پرستش و پیمودن بساط قرب اوست. (مطهری، ۱۳۶۹، ج ۲: ۱۷۷) جرم شناس می کوشد تا به این هدف عالی نایل گردد. تزکیه نفس، به معنای ایجاد فضایل الهی و از بین بردن رذایل شیطانی و نفسانی و تلاش برای پیمودن این مسیر موجب قرب الهی می شود و انسان را به کمال نهایی خویشتن می رساند. (نراقی، ۱۳۸۳، ج ۳: ۱) این کمال نهایی همان هدف جرم شناسی است. فلسفه آفرینش راهنمایان معصوم و پیامبران، شناساندن طرق تکامل و هدایت بشریت و پرهیز از انحرافات و گناهان و جرایم است

¹- Pressure theory

²Durkheim's anomalies theory-

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در ۳۷۵

تا انسان به هدف قرب الی الله نزدیک و نزدیک تر شود. امری که جرم‌شناس و علم جرم‌شناسی آن را غایت خویش می‌داند. گام اول تکامل انسان، شناخت خود اوست. امیرالمؤمنان علی (ع) فرمودند: «معرفة النفس انفع المعارف» (خوانساری، ۱۳۵۹، ج ۶: ۱۴۸) «سودمندترین دانشها خودشناسی است». خاتم النبیین صلی الله علیه و آله فرمودند: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ». (همان، ۱۷۲) «کسی که خود را بشناسد همانا پروردگارش را شناخته است» جرم‌شناسی رشته‌ای معطوف به انسان است. براساس فرمایشات معصومین، شناخت انسان سودمندترین و بهترین دانشهاست که مقدمه‌ای و لازمه‌ای حیاتی در شناخت منبع فضایل و انوار مقدسه، یعنی ذات اقدس اله است. لذا جرم‌شناسی بدون شناخت انسان قابل تصور نیست که شناخت انسان به شناخت خداوند منتهی می‌گردد. پیامبر مکرم اسلام (ص) در حدیثی متواتر و معروف، بعثت خویش را تنها برای تکمیل مکارم اخلاقی می‌داند. ایشان می‌فرمایند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸: ۳۸۲) شناخت جرم و انحراف مجرم و علل وقوع انحراف و ارائه طرق درمان نیازمند به معرفت و علم دارد. این علم که خودشناسی یا انسان‌شناسی است، باید متصل به منبع فاقد خطاء و اشتباه و لغزش باشد. جرم‌شناسی بدون اتصال به این منبع، به هدف غائی نخواهد رسید. زیرا هدف مشترک جرم‌شناسی و رسالت انبیا، راه مشترک و راهنمای مشترک را می‌طلبد. رسول خدا (ص) فرمودند: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۰: ۴۰۳) من شهر علم هستم و علی دروازه آن است. امیرمؤمنان علی (ع) فرمودند: «آنچه که بوده و خواهد بود علم آن در قرآن است و علم تمام قرآن در سوره فاتحه است و علم تمام سوره فاتحه در بسم الله است و علم تمام بسم الله در حرف باء است و من نقطه زیر باء هستم». (مستنبط، ۱۳۹۲، ج ۱: ۱۷۷) همچنین در خطبه ۱۵۸ نهج البلاغه می‌فرمایند: علم گذشته و آینده در قرآن است و من سخنگوی قرآنم. (سید رضی، ۱۳۹۲: ۲۱۱) امام صادق (ع) می‌فرماید: «الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ» (همان، ۱۹۶) «کسی که نزد او علم تمام کتاب باشد امیرالمؤمنین علی (ع) است». امام صادق (ع) از قول جدش امیرالمؤمنین (ع) روایت می‌نماید که: «الحمد لله الذي لم يخرجني من الدنيا حتى بينت

۳۷۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

للناس جمیع ما تحتاج إلیه». سپاس خدای را که مرا از این دنیا بیرون نبرد تا تمام آنچه را که مردم بدان محتاج هستند را بیان کردم. (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۸، ۳۰۲). پس جرم شناسی برگرفته از دین است. دین و جرم شناسی هدف واحد دارند و در بین ادیان دین اسلام و فقه امامیه با بیان جامع بودن قرآن از یک طرف و معصومیت ائمه معصومین، تمامی موضوعاتی را که گمان شود در آن است را بیان می‌کنند که جرم شناسی علم کمال و دانش مقدس شناخت انسان است برای پاک شدن از رذائل و قرب الی الله. دین اعم از جرم شناسی است و جرم شناسی یکی از موضوعات کلیدی دین و فقه شیعه است در متون فقهی از مرز بیشتر با واژه «تَغَرَّ» که جمع آن «تَغُور» می‌باشد، نام برده شده است و در قرآن کریم مرز با واژه «رباط» آمده که این واژه در کلام فقها نیز بکار رفته است.. یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا وَ اتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (آل عمران، ۲۰۰) ترجمه آیه: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید شکیبایی پیشه سازید و پایداری ورزید و مرزها را پاس بدارید و از مخالفت با دستورات خدا پروا کنید شاید رستگار شوید و به بهشت و نعمت‌های جاودانه آن برسید. یک روز مرزداری در راه خدا از دنیا و آنچه در دنیاست بهتر است» (بخاری، ۱۳۷۱، ج ۴: ۳۲) یک روز حفاظت از مرزهای کشور اسلامی بهتر است از پرداختن به این موضوع، هزار روز در غیر مرزها» (همان) یک شب حفاظت از مرزهای کشور اسلامی بهتر است از اینکه شخص در خانه خود هزار سال روزها روزه بگیرد و شبها به شب زنده‌داری و تهجد بپردازد» (ابی داود، ۱۳۷۱، ج ۳: ۱۲) یک شب مرزداری در راه خدا مانند این است که هزار شب به تهجد پرداخته و هزار روز، روزه گرفته (همان، ۱۲) در روایات فوق‌گرفته از آن وجوب مرزبانی برداشت نمی‌شود اما اهمیت امنیت مرز و فضیلت امر مرزبانی در مکتب اسلام که در جامعیت آن هیچ شکی نیست، کاملاً محسوس است حضرت علی(ع) در دوران حکومت خود با هر نوع نا امنی مرزی برخورد داشته و دیدگاه‌هایش را می‌توان از این برخوردها و سخنان استنباط کرد. از جمله سخنان آن حضرت نامه ایشان به مرزداران کشور است که در آن ضمن بیان رهنمودهایی، وظیفه خطیر مرزبانی را به آنان گوشزد می‌کنند و در قسمتی از آن می‌فرمایند. بدانید که حق - شما مرزداران مسلح کشور- بر من این است که هیچ رازی را از شما پنهان ندارم جز اسرار نظامی درباره جنگ را، در

هیچ جریانی جز اجرای قانون خداوندی بی‌رایزنی با شما تصمیم نهایی نگیرم، پرداخت حقوق‌تان را به تأخیر نیاندازم و جز به پرداخت کامل آن بسنده نکنم و در رابطه با حق، تمامی شما را به یک چشم بنگرم چون من چنین باشم، حق است که شما هم نعمت خداوند را پاس دارید، از من فرمان برید، وظیفه خویش بدانید که دعوت‌م را بی‌بهانه پاسخ دهید. درخودسازی و سامان دادن به حوزه مسئولیت خویش کوتاهی نکنید و در راه حق بی‌محبا خود را به امواج خطر بسپارید. پس اگر شما جز در راستای همین حقوق متقابل حرکت کنید برخورد با تخلف و انحراف‌های شما بر من ساده‌ترین باشد و متخلف کیفر عظیم بیند (نهج‌البلاغه، نامه ۵۰). نیز امیرالمؤمنین (ع) در مواردی که مرزهای کشور اسلامی به خطر افتاده، بشدت با مسئولین مربوطه برخورد و آنها را مورد انتقاد شدید قرار می‌دهد. چنانچه به «کمیل پسر زیاد نخعی» حاکم شهر هیت که از جانب حضرت منصوب شده بود به سبب رها کردن مرزهایی که مسئولیتش بر عهده وی بود و پرداختن به تاراج قرقیسا» نامه‌ای انتقادآمیز می‌نویسد و می‌فرماید. اما بعد بی‌گمان این روش که مرد مأموریت و مسئولیت خویش را تباه کند و درگیر کاری شود که مسئولیت آنرا ندارد، سند ناتوانی به شمار آید و بیانگر اندیشه‌ای ویرانگر باشد. اقدام تو به تاراج قرقیسا و وانهادن مرزهایی که مسئولیتش را به تو سپرده بودیم در حالیکه برای دفاع از آن نقاط و راندن دشمن در آنجا نیرویی نبود جز پراکندگی اندیشه نباشد (همان، نامه ۶۱) بنابراین حضرت علی (ع) از دریده شدن مرزها و از بین رفتن امنیت مردم و سستی مرزبانان در این امر به شدت احساس ناراحتی می‌کند. در مواردی دیگر نیز امام علی (ع) از شکسته شدن حریم امنیت مردمان و سستی مردم کوفه در دفاع از مرزها شکایت می‌کند، چنانچه در خطبه معروف به جهادیه» درباره حرمت مردمان و مرتبت امنیت ایشان می‌فرماید اینک این برادر غامد است که با نیروی سوارش بر انبار درآمده است و با کشتن حسان پسر حسان بگری لشگربانان را از مواضع مرزی واپس رانده است. گزارش تأیید شده‌ای دریافت کرده‌ام که مردان مهاجم بر زنان آن سرزمین - که بعضی مسلمان و بعضی از اقلیت‌های رسمی و ذمی بوده‌اند - حمله آورده‌اند و خلخال و دستبند و گردن‌بند و گوشواره‌هایشان را برمی‌گرفته‌اند و زنان جز شیون و

۳۷۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

زاری و التماس، هیچ مدافع و پناه و پناهگاهی نداشته‌اند و از پس این همه، دشمن متجاوز بی‌آنکه زخمی بردارد و از بینی یکیشان قطره خونی بریزد، سالم و با دستان پر به پایگاه‌های خویش بازگشته است. به خدا سوگند که این گزارش چنان تلخ و تحمل‌ناپذیر است، که اگر مسلمانی در پی شنیدن این فاجعه از شدت اندوه جان سپارد، نه تنها سرزنش سزاوار او نیست، که از دیدگاه من واکنش فراخور او باشد» (همان، خطبه ۲۷) بنابراین آنچه از این بخش خطبه جهادیه برداشت می‌شود آن است که، حضرت علی (ع) نسبت به امنیت مرزها حساسیت خاص داشته، و امنیت مرزهای کشور اسلامی در اندیشه ایشان بسیار والا و مهم می‌باشد. حضرت آیت الله خامنه‌ای معظم له در بیانات خود به مناسبت‌های مختلف، مطالبی به شرح ذیل بیان کرده‌اند که مؤید نظریه فقهی ایشان می‌باشد. در همه‌جا نیروی انتظامی یک فصل مشترک میان آحاد مردم در کوچه و خیابان و مسکن و محل کار و جاده و بیابان و مرز-هرجا که مردم هستند و میان دستگاه‌های اداره‌کننده کشور است» بخشی از این امنیت مربوط به امنیت مرزها است، مرزهای هر کشوری در معرض تهدید و شکسته شدن به وسیله نیروهای متجاوز و متعرض و زیاده‌خواه و قدرت‌های جهان‌گشا قرار دارد. بنابراین امنیت مرزها یک بخش مهم از امنیت ملی است» (همان، ۱۷۹) نیروی انتظامی باید نظم و امنیت را طبق شرح وظایفی که قانون برایش معین کرده در سراسر کشور بخصوص در مناطق مرزی و بالاخص در برخی مناطق که گاهی اشرار در آنجا نظم و امنیت را مورد اختلال قرار می‌دهند به اثبات برساند» (همان، ۱۳۸) امنیت هم متعلق به همه است، امنیت تهران واجب‌تر از امنیت مردم مرزنشین جنوب و غرب کشور نیست» (همان، ۱۷۶) هدف از این پژوهش مطالعه تطبیقی نظرات فشار در بزهکاری در قرآن و احادیث و اثبات حقانیت قرآن و اهل بیت علیهم السلام در پیشروبودن در این نظرات است. روش تحقیق تحلیلی-توصیفی با ابزار کتابخانه‌ای است. بهره‌مندی از قرآن و تفاسیر موجود در کنار رایه و بیان روایات اهل بیت علیهم السلام و اندیشمندان اسلامی از اهم وسایل و ابزار به کاررفته در این پژوهش است.

۲- مفهوم شناسی:

۲-۱- مفهوم مرز و انواع آن:

مرزها خطوطی هستند که حد خارجی قلمرو تحت حاکمیت یک دولت ملی را مشخص میکنند. مرز پدیده‌ای فضایی است که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک دولت بوده و مطابق قواعدی خاص در برابر انسان، انتقال کالا و... مانع ایجاد میکند. (درایسل، ۱۳۷۴: ۱۰۱) نگر در لسان عرب به مفهوم مرز عمارت است از موضعی که حد فاصل بین بلاد مسلمین و کفار و موضع ترس از نفوذ دشمن در اطراف بلاد است. (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۰۳) مرز عامل تشخیص قلمرو سرزمینی هر کشور یا نظام سیاسی است که اعمال قانون و حاکمیت در آن صورت می‌گیرد. به همین دلیل مقنن کیفری در ماده ۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ اشعار دارد: قوانین جزایی ایران درباره کلیه اشخاصی که در قلمرو حاکمیت زمینی، دریایی و هوایی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند اعمال می‌شود مگر آن که به موجب قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد. قلمرو حاکمیت معادل مفهوم مرز است. سرحدات با مفهوم مرز اندک تفاوتی دارند و این تفاوت به مفهوم مرز در دقت مکانی و خط مشخص و در سرحد به منطقه‌ای و عدم دقت در نشانه‌گذاری همانند مرز برمیگردد. (حافظ نیا، ۱۳۷۹: ۱۹۰) مفهوم مرز در اسلام محور دینی داشته و به دار الکفر و دارالاسلام تقسیم‌بندی میشود. مرز جامعه اسلامی عقیده و ایمان است و اصولاً با مرزهای جغرافیایی مصطلح متفاوت است. (هاشمی، ۱۳۷۴: ۱۱۴) خطوط مرزی خطوطی اعتباری و قراردادی است که بمنظور تحدید حدود یک کشور روی زمین و اسناد مرزی مشخص می‌شود (معین، ۱۳۷۹: ۵۰۷) جمهوری اسلامی ایران دارای ۸۷۵۵ کیلومتر مرز دریایی - زمینی - رودخانه‌ای با هفت کشور همسایه است که کمتر کشوری در جهان دارای این ویژگی است. مرزها به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند الف - مرزهای طبیعی: مرزهایی که با توجه به نشانه‌های طبیعی مشخص می‌شوند مانند مرزهای کوهستانی که نقطه خط مرزی بین دو کشور معمولاً بر اساس خط الرأس جغرافیایی مشخص می‌شود و یا

۳۸۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم و یکم، پاییز ۱۳۹۷

مرزهای آبی که در رودخانه‌ها معمولاً بر اساس خط تالوگ مشخص می‌شود. (علی بابایی، ۱۳۶۹: ۷۷۹) مرزهای طبیعی نظیر کوه ورود و بیابان بوده و مرزهای غیر طبیعی که مرزهای هندسی نیز نامیده می‌شود با استفاده از خطوط نصف النهار، مدار یا خطوط مستقیم ترسیم می‌شود. ب- مرزهای مصنوعی: این نوع مرزها ن‌گونه که از اسم آن پیداست مصنوع و ساخته دست بشر می‌باشد. مانند تفکیک نقاط مرزی با استفاده از سیم خاردار، کشیدن جاده بین مرز، آسفالت مرزی، نصب میله و یا سایر علامت‌های مرزی نوع دیگری از تقسیم بندی از مرز وجود دارد که به صورت زیر می‌باشد. مرز هوایی: امتداد مرزهای سرزمینی به سمت بالا (آسمان) را مرز هوایی گویند. این گونه مرزبندی در زمان‌های قدیم مرسوم نبوده و مختص دوران جدید می‌باشد. این نوع مرز بیشتر در زمینه صنایع هوایی همچون هواپیما، موشک، بالگرد و سایر مصنوعات هوایی می‌باشد. (همان، ۱۳۳۴) مرز دریایی: مرز دریایی مختص کشورهایی است که هم‌جوار دریاها و یا دارای خط ساحلی می‌باشند. مرز دریایی غالباً بر اساس دریای سرزمینی تعیین می‌شود که به اندازه برد توپخانه و معادل ۲۰ تا مایل دریایی می‌باشد. دریای سرزمینی نیز جزئی از خاک و قلمرو یک کشور به شمار می‌رود که تعرض به آن به مثابه تعرض به خاک کشور محسوب می‌شود و از جنبه حقوق بین‌الملل عمومی نیز جرم محسوب می‌شود. تقسیمات دیگری نیز در مرزهای آبی وجود دارد. مانند فلات قاره که در این جا مجال پرداختن به آن نیست و زمانی دیگر و بحثی دیگر دارد (والاس، ۱۳۷۸: ۲۱۱) مرزهای خشکی: این نوع از مرزها مهمترین نوع مرز به شمار می‌رود که از قدیم الایام مرسوم بوده است و حائل میان کشورها در عرصه سرزمینی به شمار می‌رود. تقریباً به جز جزایر، تمام کشورهای جهان دارای مرزهای خشکی می‌باشند و مضاف بر این مرزهای هوایی کشورها بر اساس این نوع مرز مشخص می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت که مرز خشکی بنیادی‌ترین نوع مرز می‌باشد.

۲-۲- مفهوم انحراف، جرم و گناه:

انحراف^۱ یا کج روی یا کج رفتاری را عملی دور از هنجارها تعبیر کرده‌اند و در واقع نابهنجاری و ناهم‌نوایی با مجموعه هنجارهای معینی که شمار زیادی از افراد یک جامعه یا اجتماع پذیرفته‌اند، در تضاد است. (محمدی اصل، ۱۳۸۵: ۱۳) انحراف به منزله ویژگی وضعیت‌های اجتماعی یا کارکردهای ساختی نظام اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. (گدینز، ۱۳۸۷: ۲۹۴) تخطی از هنجارها، طیف وسیعی دارد. در سطح کلان جامعه با اتلاف و قصور و بی‌نظمی و در سطح میانه جامعه، به نظامی‌گری و ناامنی و بی‌تخصصی و ناآگاهی و در سطح خرد جامعه، سر از بیماری و بزه و گناه در می‌آورد. (محمدی اصل، ۱۳۸۵: ۲۵) تضاد بین قواعد و انتظامات فردی و قواعد و انتظامات گروهی را باید انحراف دانست. اگر انحراف مستمر و دائم و شدید شود، افرادی را به وجود می‌آورد که با جامعه هم‌نوا نیستند، که به آن‌ها نابهنجار گفته می‌شود. کسی که رفتار نابهنجارش زودگذر نباشد و دیرگاهی دوام بیاورد، منحرف نامیده می‌شود و رفتار او را انحراف یا کج روی اجتماعی می‌خوانند. (ستوده، ۱۳۸۰: ۶۵) گناه، تعدی، خطا و عصیان و جمع آن اجرام و جروم است که مفهوم لغوی جرم را بیان می‌کند. (دهخدا، ۱۳۷۷: ۴۰) جرایم جمع کلمه جریمه است که در معنای جرم قابل مجازات استفاده می‌گردد که حقوقدانان کیفری در ایران به اشتباه در جمع بستن واژه جرم از آن استفاده می‌کنند. (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۰: ۹) فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است تعریف جرم در قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۰ است. در فقه شیعه هر یک از عنوان‌های جرم و جنایت که کیفر در دنیا دارد تعریف جرم است و هریک از عناوین که مخالف اوامر و نواهی الهی بوده و کیفر اخروی را به دنبال دارد گناه نامیده می‌شود و هیچ‌کس حق ندارد فراتر از آنچه در فقه شیعه، جرم یا گناه تعریف شده عناوین و ماهیت‌های جدیدی را در جرم معرفی کند. بلکه مصداق آن تحت عنوان کلی تخلف از توافقی‌های اجتماعی تعیین می‌شود. در اسلام فعل منهی

¹-Deviation

۳۸۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

عنه و ترک فعل مأموریه (به شرط کیفر دنیوی) جرم است. اما جرایم بر چهارپایه مجازات بنا شده است ۱- حدود ۲- تعزیرات ۳- قصاص ۴- دیات. بنابراین جرایم خود تقسیم مستقلی در فقه ندارد بلکه بر اساس مجازات‌هایی که به ارتکاب آنها مرتب می‌شود به چهار نوع جرایم حددار، تعزیری، قصاص و دیه ای تقسیم می‌شوند. بنابراین مباحث فقه جزایی بر خلاف حقوق جزا^۱ بر پایه مجازات‌ها تدوین شده است. در حالی که مباحث حقوق جزا بر اساس تقسیم بندی جرایم تدوین شده است. (بروجردی، ۱۳۸۷، ج ۸: ۳۱) در مکتب تحقیقی به عنوان بنیانگذار جرم‌شناسی تجربی^۲ جرم فعل اجتماعی غیرارادی است که بر اثر جبرهای اجتماعی^۳ ارتکاب می‌یابد، عملاً جرم و مفهوم آن از یاد رفته و به مجرم توجه می‌شود. (محسنی، ۱۳۷۵: ۲۳۲)

۲-۳- جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی :

ویژه گیهای جرم‌شناسی به شرح زیر است: ۱- وعده گاه تمامی علوم است. به کارگیری تمامی علوم تجربی و انسانی برای سعادت انسانی و جامعه است. تمام علوم در خدمت بشریت برای رسیدن به شناخت انسان و کمال اوست. به همین دلیل جرم‌شناسی وعده گاه تمامی علوم است. ۲- دارای عالی‌ترین اهداف است که در هر جامعه پیشرو، این اهداف متکی بر اصول و ارزش‌های اخلاقی است. عالی‌ترین هدف، همان هدف بعثت رسول الله است که معروض افتاد. اخلاق‌مداری، انسانیت و قرب الی الله و محو انحراف و تلاش برای کاهش جرایم و انحرافات. ۳- دانش ترکیبی که شناخت عوامل جرم‌زا، پیشگیری از وقوع جرائم و نابهنجاری‌ها، تشخیص حالات خطرناک و بالقوه گی در بزهکاری و اصلاح اخلاقی و درمان بزهکاران و پرورش مجدد آن‌ها و بازگرداندن مجدد به آغوش جامعه را در دستور کار دارد. ۴- جرم‌شناسی در پی اجرای آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ». (سوره نحل، ۹۲) است که رکن احسان آن به نظر استاد به فراموشی سپرده شده، و ایشان کیفر و اجرای عدالت با توسل به عدالت تنبیهی

¹-Criminal law

²-Empirical Criminology

³- Social algebras

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در۳۸۳

را عدالت لرزان می‌داند. (کی‌نیا، ۱۳۸۶ ج ۱: ۴۹) اصطلاح جرم‌شناسی اولین بار توسط «توپینار»^۱ فرانسوی در سال ۱۸۷۹ به کار رفت. «گاروفالو»^۲ از بنیانگذاران مکتب تحقیقی و جرم‌شناسی کتابی تحت عنوان جرم‌شناسی نگاشت. «امیل دورکیم» مطالعه جرم را وظیفه دانش جرم‌شناسی می‌داند و «زلیک»^۳ جرم‌شناسی را همان طوری که از عنوانش پیداست علم جرم می‌داند. (همان، ۲۰) عده‌ای جرم‌شناسی را علم مطالعه مجرم با بزهکار می‌دانند. «لنیل»^۴، «لاواستین»^۵ و «استانسیو»^۶ می‌گویند: «جرم‌شناسی مطالعه کامل و جامع انسان است و با توجه به دقت مستمر جهت شناسایی هر چه بهتر علل بزهکاری و طرق درمان آنها می‌کوشد و جرم‌شناسی علم کامل انسان است.» (همان، ۲۱) به طور عمده و کلی به واژه‌های کلیدی در تعریف جرم‌شناسی دست یافت. ۱- جرم ۲- مجرم ۳- عوامل جرم ۴- بزه دیده ۵- پیشگیری ۶- درمان. محصولی که با در آمیختن علوم مختلف به عنوان جرم‌شناسی به وجود می‌آید. اتاق موازنه علمی و یگانه‌فرزند تمامی علوم با هدف والای انسانیت، علمی چند مبنایی و ترکیبی و استقرایی که دارای غایتی اخلاقی است. غایتی به نام کمال انسانیت. تعمیم یک نتیجه به دست آمده در گروهی خاص به سطح عام‌تر، که عقل ناقص بشری گریزی از آن ندارد. جامعه‌شناسی جنایی^۷ از علوم اساسی بزه‌شناسی و شاخه‌ای از جامعه‌شناسی عمومی است. اساس این رشته بر این تفکر استوار است که تبه‌کاری یک پدیده اجتماعی است. این رشته میکوشد، که درباره عوامل و شرایط جرم‌زا و صور گوناگون بزه و جنبه‌ی کمی و کیفی آن و پیدایش فرد یا گروه‌های جامعه ستیز در میان جوامع انسانی با روش عینی و علمی یا مشاهده و مقایسه با کمک آمار جنایی به بررسی و تحقیق بپردازد تا رابطه بزه و بزهکار را با جامعه دریابد، مشکلات و

1- Topinar

2- Garofallo

3- Zelic

4- Lenil

5- Lavastin

6- Stansiyo

7- Criminal Sociology

۳۸۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی، یعنی جرائم ناشی از سوء تأثیر عوامل اجتماعی را تشخیص دهد و با همکاری گروهی و همه جانبه متخصصان رشته‌های مختلف علوم اجتماعی، بر طرق پیشگیری از حدوث جرائم در یک جامعه و روش‌های درمان و اصلاح و تربیت کسانی که به کجروی و تبهکاری افتاده‌اند و سازگار ساختن آنان با نظام اجتماعی دست یابد. (کی‌نیا، ۱۳۸۶، ج ۲:۲) رشته‌ای که به تحلیل رابطه بزه^۱ و بزه‌کار^۲ و جامعه می‌پردازد و در پی شناسایی این ارتباط، تحدید و تقلیل بزه در اجتماع را تعقیب می‌کند. علت شناسی محیطی و اجتماعی بزهکاری و راه‌های کاهش بزه و ارائه طریق در پیشگیری^۳ از بزه، رسالت جامعه شناسی جنائی است.

۳- مبانی نظری: (نظرات فشار)

اصولا نظریه فشار از دیدگاه "دورکیم" الهام می‌گیرد. نظریات "مرتون، کوهن"، "کلوارد" و "اوهلین" و "رابرت آکنیو" مهمترین دیدگاه‌ها در نظریه فشار است.

۳-۱- رابرت مرتون (اهداف و وسایل):

"رابرت مرتون"^۴ جامعه شناس آمریکایی، منشأ انحراف افراد را ساختار و فرهنگ اجتماعی می‌داند. نظریه بی‌هنجاری فشار مرتون، بیانگر این مطلب است که یک جامعه منسجم، بین ساختارهای اجتماعی و وسیله‌های اجتماعی تاکید شده و فرهنگ و آرمان‌های تعیین شده توازن برقرار می‌کند. بی‌هنجاری مرتون عدم توازن بین اهداف ارزش داده شده و وسیله‌های اجتماعی مشروع برای نیل به اهداف است. (رابرتسون، ۱۳۷۴: ۲۷۲) وقتی بین وسیله و اهداف ارائه شده توازن برقرار نشود، ناهنجاری حاصل می‌شود. تبلیغ فرصت‌های برابر برای تمامی انسان‌ها در جامعه و عدم دسترسی گروه‌های اقلیت محروم و طبقه‌پایین به این فرصت‌ها سبب می‌شود که این گروه انگیزه بسیار

¹ -Crim

² -Delinquent

³ -Prevention

⁴ - Robert Merton

زیادی پیدا کنند. ولی از فرصت‌های آموزشی و شغلی لازم برای تحقق این انگیزه‌ها محرومند. این بی‌هنجاری بر این گروه‌ها فشار وارد می‌کند تا از هر وسیله‌ای برای کسب درآمد و موفقیت استفاده کنند ولو آن راه نامشروع و یا غیر قانونی باشد. (کوئن، ۱۳۸۴: ۹۷) چیزهایی با ارزش وجود دارند و همه به دنبال آن هستند و تبلیغات رابطه حقوق و امتیاز مساوی را تبلیغ می‌کند و راه‌های مجاز را برای همه مشخص می‌کند. لیکن این طرق مجاز در عمل به دلیل فقر یا اختلاف طبقاتی عملی نمی‌شود و احساس بی‌عدالتی، فرد را به روش‌های نامشروع برای دستیابی به اهداف سوق می‌دهد و خودش ابزار سازی می‌کند. از نظر "مرتون" این ابزار سازی و روش سازی فرد محروم به پنج روش صورت می‌گیرد؛ روش اول: هم‌نوایی است که فرد هم اهداف و هم وسایل مشروع را مورد پذیرش قرار می‌دهد. روش دوم: اهداف پذیرفته می‌شود و به طرد ابزارهای ارائه شده منتهی می‌شود که آن را نوگرایی یا نوآوری می‌نامند که شایع‌ترین پاسخ کجروانه می‌باشد. جرایم یقه سفید^۱ در این دسته قرار می‌گیرد که دست به خلاقیت و نوآوری در رسیدن به اهداف می‌زنند. روش سوم: عادتگرایی یا آئین منشی است که فرد اهداف را قبول ندارد و ابزارهای رسیدن به اهداف را هم قبول دارد و دست به وسایل غیر قانونی نمی‌زند. روش چهارم: حالت انفعالی بدست می‌آید نه اهداف را و نه وسایل را قبول نداشته و منزوی می‌شود. مثل ولگرد ها یا معتادین. عصیانگری و شورش که در این حالت فرد اهداف و وسایل را قبول ندارد و هم جایگزین برای آن‌ها دارد. یعنی مجرمین این دسته از جامعه جدا می‌شوند. عدم موازنه در اهداف و وسایل فرد را تحت فشار قرار داده و او را به سمت انحراف و توسل به وسایل نامشروع سوق می‌دهد. دستیابی به موفقیت بر اساس طبقه‌ی اجتماعی - اقتصادی فراهم می‌شود. فشار در طبقه مرفه به دلیل در دسترس بودن فرصت‌های آموزشی و رفاهی ناچیز است. مردم تهیدست برای رهایی از فشار ممکن است دست به سرقت و خرید و فروش مواد مخدر بزنند. (معظمی، ۱۳۸۸: ۷۷) احساس فشار در طبقه متوسط نیز به دلیل دسترسی تقریبی به امکانات محدود است. نظریه فشار می‌گوید:

¹-White Collar Criml

۳۸۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

افراد ناتوان همان چیزهایی را می‌خواهند که افراد توانمند می‌خواهند، ولی وقتی برخی از آن‌ها درمی‌یابند که با وسایل مشروع نمی‌توانند به آن چیزها برسند از طریق فعالیت‌های غیر قانونی می‌خواهند به آن چیزها دست یابند. رفتار انحرافی نتیجه فشارهای اجتماع است. تعبیر ساده آن در این ضرب‌المثل آمده که «فقر باعث جرم می‌شود». (دانش، ۱۳۶۴: ۲۸)

۲-۳-آلبرت کی کوهن^۱

"کوهن" در تبعیت از "مرتون" و با بسط دیدگاه وی منابع ساختاری فشار که منجر به کژروی توسط طبقه پائین می‌شوند را مورد توجه قرار داد. او در میان پسران نوجوان طبقه کارگر، این مفهوم را به کاربرد. اصولاً با دیدگاه "مرتون" در اساس بی‌هنجاری و فشار موافق است، ولی امور اقتصادی و مادی و ناتوانی در نیل به اهداف مادی که در نظریه ی "مرتون" مد نظر بود، در نظر "کوهن" جای خود را به ناتوانی در به دست آوردن موقعیت و پذیرش در جامعه متعارف می‌دهد، که موجب فشار می‌شود. اقدامات جهت سقوط فرهنگ طبقه متوسط با خرده فرهنگ بزهکاری، جهت بدست آوردن جایگاه، که آنرا نظریه واکنش و وارونه^۲ می‌گویند. (ال وینفری، ۱۳۸۸: ۲۳۸) در دیدگاه "کوهن" موقعیت افراد با استانداردهای طبقه متوسط، که فراگیرترین استانداردها است، مورد آموزش قرار می‌گیرند، این استاندارد ملاک رفتار و منش خوب است. نوجوانان طبقه متوسط که دارای والدین متوسط هستند، بهترین توانایی برای نیل به اهداف را دارند. این طبقه با رعایت این استانداردها نه فقط در چشم بزرگسالان، بلکه در مقابل هم‌تایان خود به احترام و موقعیت دست پیدا می‌کنند. اما نوجوانان طبقه پایین به ویژه پسران، همیشه نمی‌توانند این استاندارد را تامین کنند، آن‌ها مهارت گفتاری و اجتماعی برای نیل به ارزش‌های طبقه متوسط را ندارند، در نتیجه محرومیت طبقه ای ایجاد شده، ایجاد سرخوردگی می‌کند. اگر عدم پرخاشگری روشی برای بدست آوردن موقعیت در جامعه مشروع متوسط است، خرده فرهنگ و پاسخ جمعی طبقه پایین به عدم دستیابی

¹-Albert KeyCohen

² - The theory of reaction and the inversion

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در۳۸۷

بر این موفقیت شهرت به خشونت و پرخاشگری است. در نظریه کوهن فرصت‌ها بیشتر در دست طبقه متوسط است تا طبقه پایین. (ویلیامز و مک شین، ۱۳۹۳: ۱۷۰) فرصت‌های فرو بسته شده از یک طرف و عزت نفس پایین اعضای جوان طبقه کارگر از سوی دیگر دو عامل جرم و انحراف است. (وایت و هینس، ۱۳۹۲: ۱۶۰) خرده فرهنگ جوانان طبقه پایین در به دست آوردن و جایگزینی موقعیت اجتماعی و شهرتی که آرزویش را دارند در واقع عدم پذیرش وسایل مشروع و جایگزینی وسایل و راه‌های جدید است که به صورت منفی جایگزین روش منفی می‌کنند. اگر مؤدب نمی‌توانند باشند و معروف شوند، خشن می‌شوند و معروف می‌شوند و یا رئیس باند مواد مخدر می‌شوند و معروف می‌شوند.

۳-۳- ریچارد کلوارد و لوید اوهلین (فرصت‌های افتراقی)

"مرتون" فراهم نبودن فرصت‌های مشروع را علت بی‌هنجاری می‌دانست. ولی آیا فرصت‌های نامشروع برای همه فراهم است. برخی از فرصت‌های نامشروع ممکن است در دسترس باشند ولی برخی دیگر در دسترس نیستند. یعنی عدم توازن در دست‌یابی به فرصت‌های مشروع همان قدر مهم است که عدم توازن بر دست‌یابی به فرصت‌های نامشروع و اینکه افراد پس از عدم دستیابی به فرصت‌های مشروع، جامعه چه فرصت‌های نامشروعی را در اختیار آنان قرار می‌دهد. آن‌ها را دخیل در الگوهای بزه کاری خاصی می‌کند. (جوانمرد، ۱۳۹۰: ۱۱۷) دانش کژ رفتاری برای همگان در دسترس نیست. راه‌های مجاز که در دسترس نباشد فرد به فکر راه‌های غیر مجاز می‌افتد ولی همه راه‌های غیر مجاز در اختیار نیستند. پس راه‌های غیر مجازی که در دسترس است، شیوه انطباق فرد را در جامعه مشخص می‌کند. در این دیدگاه از یک طرف از دیدگاه "مرتون" و "کوهن" استفاده شده و از طرف دیگر در موقعیت فرد و دسترسی به امکانات نامشروع از بوم‌شناسی مکتب شیکاگو الهام گرفته شده است. "کلوارد"^۱ و "اوهلین"^۱ از شکست دوگانه سخن می‌گویند. که به افرادی اشاره دارد که

¹ - Colward

۳۸۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

در حوزه فعالیت‌های قانونی و غیر قانونی هر دو ناموفق عمل می‌کنند. چنین افرادی آسیب‌پذیرتر از دیگران بوده و به گوشه‌گیری از جمله پیوستن به خرده فرهنگ‌های لذت طلب^۲ مصرف‌کننده موادروی می‌آورند.

۴-۳- نظریه عمومی فشار رابرت اکینو

"مرتون" در نظریه‌ی خودش بر فشارهای ساختاری جامعه تکیه و تاکید کرده است در صورتی که باید به جنبه‌های روانی و عاطفی هم توجه داشت، چراکه خیلی از جرایم ناشی از افکار و ذهنیت و بینش انسان‌ها است. بنابراین عینی بودن فشار همراه با جنبه ذهنی بودن فشار در نظر گرفته می‌شود. سه مرحله‌ی ۱- منابع فشار، ۲- احساسات منفی ناشی از فشار، ۳- رفتار مجرمانه فرد ناشی از آن‌ها، در نظریه فشار، عمل مجرمانه را تبیین می‌کند. افزایش فشار، افزایش جرم را در پی دارد. (ال وینفری، ۱۳۸۸: ۲۸۸) البته برخی افراد قادرند که حتی در شرایط نامطلوب و فشار به روشی غیر از ارتکاب جرم به این فشارها پاسخ دهند. قسمت اول فشار در خود کنترلی و سازش و قبول روش‌ها و عدم ارتکاب جرم است. تلاش فرد برای رسیدن به هدف انجام می‌شود ولی در مقایسه با تلاش کسانی که به هدف رسیده‌اند غیر منصفانه تلقی می‌شود. پس این امر شکست در تحقق بخشیدن به اهداف معتبر به طور مثبت است. تلاش برای رسیدن به ثروت و فقدان امکانات لازم و نهایتاً احتمال وقوع سرقت و یا خیانت در امانت و کلاهبرداری پی در پی هستند. حذف محرک‌های مثبت و ارزشمند، مثل فوت و طلاق والدین و یا اخراج از کار که می‌تواند به افشای اسرار کارفرما بیانجامد. سعی در جبران فشار و جایگزینی محرک‌های از دست رفته است، سبب می‌شود تا جرم ارتکاب یابد. با وجود محرک‌های منفی که فشار را ایجاد می‌کند، مثل تنبیه بدنی یا سوء استفاده از کودکان، منابع مذکور، سبب فشار و جرم است. در واقع عوامل وقوع جرم در نظریه عمومی فشار در سه قالب دسته بندی می‌شوند: ۱- شکست در اهداف و از دست دادن محرک‌های مثبت، ۲- وجود فشارهای منفی، ۳- شکست در اهداف که بیانگر دیدگاه "مرتون"

¹ - Ohhlin

² - Delightful subcultures

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در۳۸۹

است. از دست رفتن محرک‌های مثبت نظیر فوت والدین و طلاق و فشارهای منفی مثل اخراج از مدرسه تا تنبیه بدنی و یا نرسیدن به اهداف می‌تواند انگیزه و محرکی باشد برای انتقام از دیگران در بزرگسالی و ارتکاب جرایم مختلف.

۴- نظریه‌ی فشار در قرآن و احادیث:

فرمول‌ها و معیارهای نظریات فشار در آیات قرآن و احادیث معصومین علیهم السلام قابل ردیابی و مشاهده است، عدالت و لیاقت و (استحقاق) دو مقوله مهم در قرآن و روایات است. عدالت مفهومی جدا از برقراری توازن در فرصت‌های جامعه نیست. این توازن در مفهوم اجتماعی در قالب‌های کوچک مثل خانواده و در قالب وسیع‌تر در گروه‌ها و در مفهومی گسترده‌تر در کل اجتماع و حکومت قابل تصور است. وقتی حکومت عدالت مدار باشد، زمینه‌های تنفر و احساسات منفی ناشی از بی‌عدالتی از بین می‌رود و فرد دست به جرم نخواهد زد. در صورتی که عدالت برقرار و استحقاق افراد رعایت شود، نظریه‌ی "مرتون" و آنچه در قالب نابهنجاری از آن یاد می‌شود از بین خواهد رفت. بی‌عدالتی در توزیع ثروت و موقعیت‌های اجتماعی و فرصت‌ها، احساس بی‌عدالتی همان احساس ناشی از فشار که زمینه ارتکاب انحراف است فراهم می‌آید. پس مهمترین زمینه و ابتدائی‌ترین زمینه ارتکاب جرم را باید در عدم توازن مذکور جست و جو کرد. در قرآن و احادیث این وظیفه (برقراری توازن) در وهله اول بر عهده حکومت است. امام علی(ع) می‌فرماید: پس چون رعیت، حق والی را بگذارد و والی حق رعیت را به جای آرد، حق میان آنان بزرگ مقدار بشود و راه‌های دین پدیدار و نشانه‌های عدالت بر جای خود قرار گیرند. (سید رضی، ۱۳۹۲: ۳۱۶) عدالت اجتماعی در توزیع امکانات و منابع در قدرت، ثروت و منزلت و داشتن متبلور می‌شود. برابری در اسلام، برابری برابرها و نابرابری نابرابرها در استحقاق است. دولت یا نظام اسلامی خیرها و مزایا و منابع را میان شهروندان خود بر حسب تناسب‌های هندسی یعنی استحقاق و شایستگی تقسیم می‌کنند. عدالت در سهم بری و عوامل تولید و عدالت در مصرف می‌تواند زمینه‌ی محو فشار و جرم باشد. امیرالمؤمنان علی(ع) می‌-

۳۹۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم و یکم، پاییز ۱۳۹۷

فرماید: «اسْتَعْمِلِ الْعَدْلَ وَاحْذَرِ الْعُسْفَ وَالْحَيْفَ فَإِنَّ الْعُسْفَ» عدل را به کار بند و از نا هماهنگی و انحراف بپرهیز. (سید رضی، ۱۳۹۲: ۵۳) و همچنین فرمودند: «العدل يضع الامور مواضعها» عدالت هر چیزی را در جای خود می‌نهد. (همان، ۵۲۷) و در باب استحقاق می‌فرمایند: «مبادا نیکوکار و بد کردار نزد تو برابر باشند زیرا که این کار رغبت نیکوکار را کم می‌نماید و بد کردار را به بدی و می‌دارد. (همان، ۴۱۲) خداوند عدالت را برقرار نمود به این صورت که هر صاحب استعدادی آنچه استحقاق داشت، عنایت کرد و حق هر صاحب حقی را ادا نمود تا کار عالم بسامان شد و راست. (طباطبائی، ۱۳۷۵، ج ۱۲: ۳۳۱) مرحوم علامه جعفری می‌نویسد: «تمامی ناتوانی‌های بشر معلول یک خطای نا بخشودنی است که عبارت از مقدم داشتن "می‌خواهم" بر عدالت است.» (جعفری، ۱۳۷۲، ج ۱: ۱۲۳) شهید مرتضی مطهری در کتاب سیری در نهج البلاغه می‌نویسد: امیر مؤمنان علی (ع) معتقدند که: آن اصلی که می‌تواند تعادل اجتماعی را حفظ کند و همه را راضی نگه دارد به پیکر اجتماع سلامت و به اجتماع آرامش بدهد، عدالت است. (مطهری، ۱۳۷۹: ۸۰) آرامش به معنای عدم وقوع انحرافات و جرایم است. زیرا عدالت با فطرت بشر سازگار است. نظریه ی "مرتون" را می‌توان در آیه ی ۳۲ سوره ی نساء به عینه مشاهده کرد. خداوند سبحان در این آیه می‌فرماید: «وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا»: «آرزو (و توقع بیجا) در فضیلت و مزیت‌ی که خدا به آن بعضی را بر بعضی برتری داده مکنید؛ که هر یک از مرد و زن از آنچه اکتساب کنند بهره‌مند شوند. و هر چه می‌خواهید از فضل خدا درخواست کنید (نه از خلق) که خدا به همه چیز داناست.» حضرت علی (ع) در مورد کسانی که به معاویه پیوستند فرمودند: آنان عدالت را نشناختند و دیدند و شنیدند و به گوش سپردند و دانستند که مردم در میزان عدالت برابرند، لذا گریختند تا به امتیازهای ویژه برسند. (سید رضی، ۱۳۹۲: ۴۳۷) عدالت اولین رکن در تساوی در فرصت‌ها است. لیکن سود جوئی یا طمع، عامل دیگر در بیانات و فرمایشات امیر المؤمنین علی (ع) است. پس اگر عدالت برقرار بود و شرایط و فرصت‌های مساوی وجود داشت، استحقاق معنی خواهد یافت و افراد خاص و لایق به امتیازات خاص که لیاقت آن‌ها است، می‌رسند. افراد سودجو و

طمعکار با انکار عدالت و عدم استحقاق خود، خود را لایق آنچه‌ی می‌دانند که لیاقت دیگران در آن است، لذا منحرف شده و سعی در تصاحب آن استحقاق از طرق نامشروع می‌کنند. پیوستن به معاویه از همین موارد است. نمونه بارز این قضیه را در راه اندازی جنگ جمل و رفتار طلحه و زبیر باید جست و جو کرد. خلوت نشینان حریم قدرت که خوی برتری جویی دارند زمینه بیشتری از بهره‌مندی از فرصت‌ها دارند. فرصت‌هایی که نه بر مبنای استحقاق بلکه بر مبنای قدرت در اختیار آنان است. امیرالمؤمنان در نامه ۵۳ از نهج‌البلاغه خطاب به مالک اشتر وقتی او را به حکومت مصر برگزید در این خصوص نصیحتی را به مالک مرقوم کردند: که خواص جامعه در اجرای عدالت از همه ناراضی‌تر و در خواسته‌هایشان پافشار ترند. و دوست داشتنی‌ترین چیزها نزد تو در عدل، فراگیرترین آن‌ها باشد. (همان، ۴۰۵) حکومت عثمان و توجه وی به خواص و اقوام‌آموی در نابرابری فرصت‌ها و موقعیت‌ها عاملی در ایجاد حس منفی و تنفر و نهایتاً قتل عثمان بود و «خویشان پدری او (عثمان) از بنی امیه به پا خواستند و همراه او بیت‌المال را خوردند و به باد دادند چون شتر گرسنه‌ای که به جان گیاه بهاری بیافتد، عثمان آنقدر اسراف کرد که ریسمان بافته او باز شد و اعمال او مردم را برانگیخت و شکم بارگی او نابودش ساخت». (همان، ۳۱) عثمان به سعدبن عاص بنی‌امیه از طایفه خود، صد هزار درهم و به مروان به حکم که دامادش بود صد هزار درهم و به ابوسفیان دویست هزار درهم و به طلحه دو میلیون و دویست هزار درهم و به زبیر پنجاه و نه میلیون و هشتصد هزار درهم و برای خودش سی میلیون و پانصد هزار دینار و به عبدالرحمن شوهر خواهرش دو میلیون و پانصد هزار دینار داد. (همان، ۶۷) آرزوها و سود جویی و طمع را وقتی عدالت برقرار است و شخص استحقاق ندارد را باید عامل انحراف دانست. خداوند در آیه‌ی ۳۸ از سوره‌ی قصص می‌فرماید: «تَلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا» و این سرای آخرت را تنها برای کسانی قرار می‌دهیم که اراده‌برتری جوئی در زمین و فساد را ندارد. امام علی(ع) آرزوهای کاذب را به سراب و آب نمائی تشبیه فرمودند که تشنه کامان را به دنبال خود می‌کشاند، ولی هر لحظه آن‌ها را تشنه‌تر می‌کند. (تمیمی آمدی، ۱۳۹۲):

۳۹۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

۴۳۸) در دعای کمیل می‌خوانیم: «وَ حَسْبَنِي عَنْ نَفْعِي بُعْدُ أُمْلِي» آرزوهای دراز مرا از منافع واقعی محروم ساخت. (قمی، ۱۳۸۶: ۱۳۳) از امام صادق (ع) در مورد مردمی که آلوده به انواع گناهان هستند سوال شد که این‌ها دائماً می‌گویند ما به رحمت و عفو خداوند امیدواریم. ایشان فرمودند: «اینان مردمانی هستند که گرفتار آرزوها هستند، نه آراسته به امید. کسی که به چیزی امید دارد برای به دست آوردن آن اقدام لازم را انجام می‌دهد و آنکه از چیزی می‌ترسد از آن دوری می‌کند». (کلینی، ۱۳۹۲، ج ۳: ۷۵) در کلام امام صادق تلاش برای به دست آوردن رحمت خدا، یعنی کسب استحقاق از راه مشروع و ترس از عذاب الهی به خاطر گناهان فراوان، همان آرزوهای مردمان گناهکار را به وجود می‌آورد که می‌گویند ما به رحمت و عفو خدا امیدواریم. امیر مؤمنان علی (ع) فرمودند: ثمره آرزو، تباه شدن عمل است. هر که دنبال آرزوهایش و رویاهایش برود، رنجش بسیار می‌شود. هر که گرفتار آرزویی دراز شود کارش بد می‌شود. آرزو خرد را به خطاء می‌کشد و یاد را به فراموشی بدل می‌سازد. (تمیمی آمدی، ۱۳۹۲: ۱۸۶) ترکیب دو مفهوم کلیدی عدالت و استحقاق برای رسیدن به اهداف مشروع در کنار مفاهیم احساس بی‌عدالتی و حرص و طمع و زیاده‌خواهی در تمامی امور اعم از اقتصادی و اجتماعی در مفاهیم قرآنی و روایات و رابطه مستقیم بین این دو مورد توجه قرار گرفته است. دیدگاهی که "مرتون" و "کوهن" از آن استفاده کردند. فرمایشات امیرالمؤمنان علی (ع) در خصوص خلوت نشینان قدرت مربوط به اقوام و فرزندان صاحب قدرت، بیانگر همان دیدگاه کلوارد و اهلین است. زیرا داشتن فرصت‌ها و امکانات کجروی و در دسترس بودن آن برای صاحبان قدرت امکان انحراف و کجروی بیشتر به آن‌ها می‌دهد. شیوه‌زمامداری عثمان مصادیق عینی این دیدگاه است. اقوام و بستگان وی با عدم عدالت و عدم استحقاق موقعیت بیشتری برای انحراف داشتند و چه بسا مخالفینی بودند که از این امتیاز یعنی نسبت خویشاوندی با عثمان بهره‌مند نبودند و قدرت انطباق با شرایط را آنچنانکه مثلاً معاویه داشت نداشتند. یعنی عدم برابری در فرصت‌های ارتکاب جرم. در زمینه مسایل اقتصادی که مرتون بر آن تاکید دارد باید به نقش فقر اشاره کرد. امام علی (ع) می‌فرماید: «به درستی که فقر باعث ذلت نفس و سرگردانی و جلب غم‌ها است. (همان، ۵۳۸) همچنان ایشان به فرزند خود محمد حنیفه

تحلیل جرمشناختی - جامعه شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در ۳۹۳

فرمودند: «فرزندم من از فقر و نادانی برای تو بیمناک هستم، پس از آن‌ها به خدا پناه ببر. زیرا که فقر باعث کاستی در دین و سرگشتگی خرد است و مایه کینه و دشمنی». (سید رضی، ۱۳۹۲: ۵۰۵) و فرمودند: «الفقر الموتُ الأكبر» فقر مرگ بزرگ است. (همان، ۴۷۵) پیامبر اکرم (ص) فرمودند: بار خدایا من از کفر و فقر به تو پناه می‌برم، مردی عرض کرد آیا این دو به هم برابرند؟ فرمودند آری. (ری شهری، ۱۴۲۹ق، ج ۴۴۸: ۱) فقر سبب ایجاد انگیزه و آرزوهایی می‌شود که فرد به واسطه آن احساس بی عدالتی را احساس حقه خود می‌پندارد و با این فکر که استحقاق وی بیش از عدالت موجود است با وسایل نامشروع به ثروت نزدیک می‌شود. امیرالمؤمنان علی (ع) فرمودند: ضرورت فقر، به کار زشت بر می‌انگیزد». (تمیمی آمدی، ۱۳۹۲: ۵۳۸) فشارها و سختی‌ها در کلام امیرالمؤمنین یکی از علل انحرافات تلقی شده است. ناراحت کننده بودن سختی‌ها و دگرگونی و فساد اخلاقی ناشی از سختی‌ها، دیگران و اطرافیان را در مورد فرد به وحشت انداخته و از دست رفتن اطرافیان را به دنبال دارد. این از دست دادن دوستان و اطرافیان، همان مطلبی است که در نظریه عمومی فشار در قالب از دست رفتن یک امر مثبت عامل وقوع جرم است. فساد اخلاقی ناشی از سختی‌ها سبب انحراف و گناه و جرم است. امیر مؤمنان علی (ع) می‌فرمایند: «العسر لؤم» سختی ناراحت کننده است. (همان، ۵۳۷) وی همچنین می‌فرمایند: «العسر یفسد الأخلاق» تنگدستی، اخلاق را فاسد می‌کند. (همان) ایشان اندوه خوردن را نیمی از پیری می‌دانند. «الهم نصف الهرم». (سید رضی، ۱۳۹۲: ۴۶۹) در کلامی دیگر از امیر مؤمنان علی (ع) آمده است: سه چیز می‌سوزاند و نابود می‌کند؛ فقر بعد از توانگری، ذلت بعد از عزت و از دست دادن دوستان. (تمیمی آمدی، ۱۳۹۲: ۵۳۷) امیر مؤمنان علی (ع) فرمودند: خداوند همواره بندگان خود را به انواع شداید مواجه می‌کند و اقسام کوشش‌ها و مجاهدت‌ها را پیش پای آن‌ها می‌گذارد». (سید رضی، ۱۳۹۲: ۳۹۴) «و لم یجبر عظم احد من الامم الا بعد ازل و بلاء» خداوند هرگز استخوان شکسته‌ی ملتی را بازسازی نفرمود مگر پس از آزمایش‌ها و تحمل مشکلات. (همان، ۲۷۱) فشار و شداید و سختی‌ها وسیله امتحان و کسب لیاقت در اسلام است، هر قدر آزمایش و مشکلات

۳۹۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهارم و یکم، پاییز ۱۳۹۷

بزرگتر باشد، ثواب و پاداش نیز بزرگتر خواهد بود. (همان، ۱۸۷) خداوند سبحان در آیه ۴ سوره‌ی بلد می‌فرماید: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» همانا ما انسان را در رنج و زحمت آفریدیم. یعنی مصیبت‌های دنیا و سختی و ناراحتی برای فرزند آدم همواره وجود دارد تا از دنیا بیرون برود. (طبرسی، ۱۳۸۰، ج ۱: ۷۴۷) و همچنین در آیه ۱۷ سوره مبارکه لقمان خداوند می‌فرماید: «وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ» مصیبت‌هایی که بر شما می‌آیند در برابر آن‌ها صبر و مقاومت نمائید و در آیه ۱۴۶ از سوره‌ی آل عمران فرمودند: «وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيثُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ» «و بسی پیامبران که خدا پرستان بسیاری در کنارشان نبرد کردند و از هر رنجی که در راه خدا دیدند، سست و زبون و درمانده نشدند و خدا صابران را دوست دارد». فشارها و سختی‌ها در اسلام در طول زندگی بشر با وی همراه بوده است که فلسفه آفرینش آن امتحان و آزمون الهی است. در برخی موارد نیز سختی‌ها و فشارها وسیله‌ای در جهت عقوبت و پاداش مؤمنین است. امام صادق(ع) فرمودند: «شدیدترین بلاها در بین آفریدگان، نخست به پیامبران و سپس به اوصیاء می‌رسد. آنگاه به مثل و شبیه‌ترین مردم به آنان، مومن به مقدار نیکی‌هایش آزموده می‌شود. هر که دینش درست و کارش نیک باشد، بلایش شدیدتر است چراکه خدای عزوجل دنیا را مایه پاداش به مؤمن قرار نداده و نه وسیله‌عذاب کافر. اما آنکه دینش نادرست و کارش سست باشد، بلایش اندک است. بلا به انسان مؤمن پرهیزگار زودتر می‌رسد تا باران به سطح زمین. (کلینی، ۱۳۹۲، ج ۲: ۲۵۹) امام صادق می‌فرماید: «كُلَّمَا أَزْدَادَ الْعَبْدُ إِيْمَانًا أَزْدَادَ ضَيْقًا فِي مَعِيشَتِهِ» هر اندازه که ایمان بنده افزون گردد، تنگ دستی‌اش بیشتر و زندگی‌اش سخت‌تر می‌شود. (همان، ۲۶۱) و پیامبر مکرم اسلام(ص) فرمودند: «حکایت مؤمن حکایت ساقه گیاه است که باها آن را به این سو و آن سو کج و راست می‌کنند، مؤمن هم به واسطه بیماری‌ها و دردها کج و راست می‌شود. اما حکایت عصای آهنین بی‌انعطافی است که هیچ آسیبی به آن نمیرسد، تا اینکه مرگش به سراغش آید و کمرش را در هم می‌شکند». (همان، ۲۵۸) اما صادق(ع) می‌فرماید: چهل شب بر بنده مؤمن نگذرد مگر اینکه واقعه‌ای برایش رخ دهد و او را غمگین سازد و به واسطه آن متذکر گردد». (همان، ۲۵۴) این دسته از روایات فلسفه سختی‌ها و فشارها

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در ۳۹۵

برای مؤمنین را اولاً ابتلاء و آزمایش می‌داند که مؤمن بین انحراف و ثواب یکی را برگزیند و ثانیاً این سختی‌ها لیاقت مؤمن برای آزمایش است. زیرا پاداش مؤمن در آخرت است و ثالثاً سختی‌ها تلنگر و اخطاری است برای مؤمن تا خدا را از یاد نبرد. "صفوان جمال" روایت می‌کند که گفت: خدمت امام صادق(ع) شرفیاب شدم و عرض کردم فدای شما گردم؛ شنیده‌ام که فرموده‌اید شیعیان ما همه اهل بهشت هستند و حال آنکه در میان شیعیان شما گروهی هستند که گناه می‌کنند و اعمال بسیار زشتی مرتکب می‌شوند و شراب می‌خورند و اهل دنیا و خوش‌گذرانی هستند. فرمودند: «بلی همه آن‌ها اهل بهشت هستند و هیچکدام از آن‌ها که گفتمی از دنیا نمی‌روند مگر اینکه گرفتار بیماری روحی و یا جسمی یا بدهی و یا همسایه مردم آزار و یا همسر بد اخلاق شوند و اگر به اینها که گفته شد مبتلا نشود، خداوند جان‌کنند او را سخت می‌گرداند تا کفاره گناهان او شود و از دنیا بیرون برود و در حالی که گناهی ندارد. (مستنبط، ۱۳۹۲، ج ۲: ۵۸۴) در روایات اخیر علت شدائد و سختیها عاقبت به خیری شیعیان ذکر شده است. به هر حال خداوند سبحان، کلهم خیر است و ذات اقدس اله، بدی در خود ندارد. سختی‌ها و فشارها و شدائد برای مؤمنین وسیله‌ی آزمایش است تا در دو راهی انتخاب قرار گیرند و به قرب الهی برسند و مجرمین و گناهکاران شدائد و سختی‌ها را بهانه و وسیله‌ای برای انحراف می‌دانند. این سختی‌ها و فشارها همیشه شکست خورده اراده انسان‌ها هستند. اراده‌ای که به لیاقت و استحقاق برسد می‌تواند مشروع از نعمات الهی بهره‌مند شوند. محرک‌های منفی و از دست دادن محرک‌های مثبت نظیر بلاها و مصیبت‌ها، از دست دادن فرزندان و اطرافیان و تحریکات نفس‌اماره در قالب محرک‌های منفی و متافیزیکی که توسط شیطان انجام می‌شود و شکست در مطالبات و خواسته‌های مشروع، در نگاه فقه شیعه در ابعاد مختلف دارای مصالح و مفاسدی است. مصلحت از آن تقوا پیشگان است تا خویش را بیازمایند و به قرب الهی برسند و مفسده برای سست ایمانان که به انحراف و جرم‌گرایش یابند. چه بسا شکست در اهداف و نرسیدن به امیال و آرزوها بنا بر حکمت خداوند جل جلاله به نفع آدمی است که انسان از آن اطلاعی ندارد و آن را بی‌عدالتی تلقی و خود را مستحق دانستند و با وسایل

۳۹۶.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

نامشروع سعی در رسیدن به آن دارد. در برخی از موارد فقه شیعه بادر نظر گرفتن فشارها و سختیها کیفر و مجازات را حذف یا تقلیل میدهد. امام صادق (ع) فرمودند: مردی که از همسرش دور است و زنی که از شوهرش دور است محصن محسوب میشوند. محصن بودن که به واسطه آن حکم سنگسار واجب میشود، آن است که مرد با همسرش وزن با شوهرش در یکجا اقامت داشته باشند. و و همچنین فرمودند: امیر المومنین (ع) همیشه در روز کار قحطی و گرسنگی، دست سارق را قطع نمیکرد. (بروجردی، ۱۳۸۷، ج ۳۰: ۹۶۵) در کنار این احکام میتوان به قاعده (الضرورات تبيح المحذورات) اشاره نمود که بر اساس فشارهای موجود با رعایت شرایط خاص جرایم و افعال حرام اباحه پیدا میکند. خداوند در آیه ۱۷۳ سوره بقره میفرماید: *إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ*. همانا (الله متعال) حیوان (حلال گوشتی که بدون ذبح) خودش بمیرد و خون (جاری و روان) و گوشت خوک و هر آن (حیوان حلال گوشتی) که (زمان ذبحش) نام غیر الله بر او گرفته شود را حرام قرار داده است، پس هر کس که مجبورگشت (که از این حرامها بخورد و در حالی که) نه بغاوتگراست و نه هم از حد گذرکننده است (فقط بوقت نیاز و بقدر نیاز می خورد) پس براو (در خوردن حرامها در چنین حالاتی) گناهی نیست و قطعاً الله (متعال) بسیار آمرزنده و بی نهایت مهربان است ۵- رابطه جرایم مناطق مرزی با نظریه فشار

مرزنشینان و ساکنان مناطق مرزی همان چیزهایی را می‌خواهند که افراد ساکن در سایر مناطق کشور می‌خواهند، ولی وقتی برخی از مرزنشینان درمی‌یابند که با وسایل مشروع نمی‌توانند به آن چیزها برسند از طریق فعالیت‌های غیر قانونی نظیر قاچاق می‌خواهند به آن چیزها دست یابند. رفتار انحرافی غالب مرزنشینان نتیجه فشارهای اجتماع است. تبعیض و نابرابری اجتماعی آن دسته از تفاوت‌های میان افراد اشاره دارد که به صورت اجتماعی تعریف شده‌اند. این نابرابری‌ها بر شیوه زندگی افراد و گروه‌های مختلف، فرصت‌ها، پاداش‌ها و امتیازاتی که از آنها برخوردارند، به طور متفاوتی تأثیر می‌گذارد. ترکیبی از محرومیت تحمیلی بیرونی (تبعیض و محیط سیاسی) و احساس شدید هویت

قومی احتمالاً بیشترین منابع بسیج گروه‌های مجرمانه در مناطق مرزی هستند. نابرابری‌های مداوم اجتماعی بر ماهیت ساختاری تنش‌های اجتماعی و پتانسیل نارضایتی اجتماعی در میان مرزنشینان به تحقق تمایزات و شکاف‌های اجتماعی منجر می‌شود. تبعیض و نابرابری‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی (میزان دخالت در ساختار سیاسی) در زیرمجموعه این رهیافت به عواملی چون احساس تبعیض و محرومیت نسبی اشاره دارد. مرزنشینان با دیدن بی‌عدالتی در توزیع ثروتها و موقعیتهای اجتماعی وعدم دسترسی به منابع مشروع از طرق نامشروع مجرمانه نظیر قاچاق سعی در رسیدن به اهداف مشروعی هستند که از آن محروم مانده‌اند. این مدل از نگرش در مناطق مرزی دیدگاه مرتون و کوهن را به دست می‌دهد. منابع فشار در مرزنشینان در قالب منابع بیرونی اقتصادی به عاملی پایدار در طول زمان تبدیل شده و شخص را به سمت جرم سوق می‌دهد. مرز نشین بیکار با دیدن اجحاف و بی‌عدالتی و درماندگی در امور اقتصادی به جرایمی نظیر قاچاق و کولبری دست خواهد زد. فقدان منابع کافی در امرار معاش و بیکاری و افزایش جمعیت و نبود امکانات و گرایش به قاچاق و سایر جرایم نظیر رهبری باندهای قاچاق انسان و ورود و خروج غیر قانونی از مرز مؤید نظریه اهداف و وسایل نامشروع رابرت مرتون است. آنچه نقش مرز را جرم قاچاق بیش از سایر موارد تبیین مینماید عوامل اقتصادی و نظریه رابرت مرتون است. نقش علل جغرافیایی و مرزی در وقوع بزه با تاثیر گذاری بر عوامل اقتصادی پررنگ تر است. دور بودن از مرکز و قانون گریزی در حدود مرزی و اوضاع نابسامان همسایه‌ها اثرات اقتصادی را بر نواحی مرزی خواهد گذاشت که میتواند محرک قوی برای گرایش به جرایم نظیر قاچاق باشد. یکی از متغیرهای زمینه‌ای اثرگذار دیگر در زمینه تکوین و شدت‌یابی جرایم مرزی موقعیت جغرافیایی است. این مسئله در قالب هم‌جواری جغرافیایی با مناطق برخوردار از قومیت مشابه و همچنین، قرار گرفتن در جایگاه پیرامونی و دوری از مرکز مطرح می‌شود و پتانسیل مطالبات قومی ساکنان مرز را تقویت می‌بخشد. میزان فاصله جمعیت‌های قومی در مرز از حکومت مرکزی بر عواملی چون نارضایتی و نیروهای گریز از مرکز افزوده می‌شود (امیراحمدی، ۱۳۷۴: ۱۹). عدم توازن در دست-

۳۹۸.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

یابی به فرصت‌های مشروع همان قدر مهم است که عدم توازن بر دستیابی به فرصت-های نامشروع و اینکه مرزنشینان پس از عدم دستیابی به فرصت‌های مشروع، جامعه چه فرصت‌های نامشروعی را در اختیار مرزنشینان قرار می‌دهد. آن‌ها را دخیل در الگوهای بزه کاری خاصی نظیر باندهای قاچاق می‌کند. حکومت عدالت مدار زمینه های تنفر و احساسات منفی ناشی از بی عدالتی را با توجه به مناطق مرزی از بین خواهد برد و ساکنان مرز دست به جرم نخواهند زد. بی عدالتی در توزیع ثروت و موقعیت‌های اجتماعی و فرصت‌ها، احساس بی عدالتی همان احساس ناشی از فشار که زمینه ارتکاب انحراف است فراهم می‌آید. پس مهمترین زمینه و ابتدائی ترین زمینه ارتکاب جرم را باید در عدم توازن مذکور جست و جو کرد. عدم دسترسی مرزنشینان محروم و طبقه پایین به فرصت‌ها سبب می‌شود که این گروه با انگیزه شوند ولی از فرصت‌های آموزشی و شغلی لازم برای تحقق این انگیزه‌ها محرومند. این بی هنجاری بر مرزنشینان فشار وارد می‌کند تا از هر وسیله‌ای برای کسب درآمد و موفقیت استفاده کنند ولو آن راه نامشروع و یا غیر قانونی باشد. چیزهایی با ارزش وجود دارند و همه به دنبال آن هستند و تبلیغات رابطه حقوق و امتیاز مساوی را تبلیغ می‌کند و راه‌های مجاز را برای همه مشخص می‌کند. لیکن این طرق مجاز در عمل به دلیل فقر یا اختلاف طبقاتی و دوری از مرکز انجام نمی‌شود و احساس بی عدالتی و فشار، ساکنان مرزی را به روش‌های نامشروع برای دستیابی به اهداف سوق می‌دهد و مرزنشین در پی این محرومیت ابزار سازی مینماید.

نتیجه گیری:

انسانها در طول زندگی خویش بر اثر فشارهای گروهی و محیطی و اجتماعی از هنجارهای حاکم بر اجتماع تخطی میکنند. جرم شناسی و جامعه شناسی جنایی در قلب نظریات مبتنی بر عدول از هنجارها این فشارها را مبنای بزهکاری میدانند. نظریه مرتون در قالب اهداف و وسایل مشروع و محرومیت گروه بزهکاران و فشار کمی موقعیتهای مشروع بزهکاری را باغلبه در فضای محرومیتهای مالی توجیه نموده و آلبرت کی کوهن

با همین مبنا با غلبه محرومیت در کسب فرصتها و موقعیتهای اجتماعی و فشار ناشی از آن به تبیین بزهکاری میپردازد. کلوارد و اهلین نابرابری در کسب فرصتهای نامشروع را سبب فشار و بزهکاری میداند و نهایتاً رابرت اکینو با تأکید بر فشارهای ساختاری جامعه در ابعاد ذهنی و عینی به تبیین فشار و نقش آن در بزهکاری میپردازد. بانگاهی به آیات و روایات میتوان به نظریات فشار بیان شده در دین اسلام رسید. آیه ۴ سوره بلد با بیان خلقت انسان در رنج و زحمت به همزادی فشار و زندگی انسان اشاره دارد. دو مقوله عدالت و لیاقت (استحقاق) ارکان تبیین نظریات فشار در اسلام هستند. فشار و سختیها وسیله امتحان و کسب لیاقت در اسلام بوده و به عنوان یکی از علل انحراف در لسان ائمه معصومین شناخته میشوند. چنانچه در روایات فرمودند: تنگدستی اخلاق را فاسد میکند سختیها و فشارها وسیله پاداش مومن تلقی شده و سختیها وسیله تذکر به مومن شناخته میشود. آرزوهای دراز و دست نیافتنی افراد در کنار توصیه های معصومین در مورد خلوت نشینان قدرت مفاهیم مرتون و کوهن و کلورادو و اهلین را به دست میدهد. نوع حکومت خلیفه سوم و قدرت خویشاوندان وی مصداق بارز این مفاهیم است. عدم دسترسی مرزنشینان محروم و طبقه پایین به فرصتها سبب می شود که این گروه بانگیزه شوند ولی از فرصتهای آموزشی و شغلی لازم برای تحقق این انگیزهها محرومند. این بی هنجاری بر مرزنشینان فشار وارد می کند تا از هر وسیله ای برای کسب درآمد و موفقیت استفاده کنند ولو آن راه نامشروع و یا غیر قانونی باشد عدم توازن در دستیابی به فرصتهای مشروع همان قدر مهم است که عدم توازن بر دستیابی به فرصتهای نامشروع و اینکه مرزنشینان پس از عدم دستیابی به فرصت های مشروع، جامعه چه فرصتهای نامشروعی را در اختیار مرزنشینان قرار می دهد. آن ها را دخیل در الگوهای بزه کاری خاصی نظیر باندهای قاچاق می کند. مرز نشین بیکار با دیدن اجحاف و بیعدالتی و درماندگی در امور اقتصادی به جرایمی نظیر قاچاق و کولبری دست خواهد زد. فقدان منابع کافی در امرار معاش و بیکاری و افزایش جمعیت و نبود امکانات و گرایش به قاچاق و سایر جرایم نظیر رهبری باندهای قاچاق انسان ورود و خروج غیر قانونی از مرز مؤید نظریه اهداف و وسایل نامشروع رابرت مرتون

۴۰۰.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

است نظرات فشار در بزهکاری قرن‌ها جلوتر از آنچه جرم‌شناسان در دو‌یست سال اخیر به خود نسبت می‌دهند در دین اسلام با غنا و قدمت بیشتر بیان گردیده و بر جرم‌شناس مسلمان واجب است تا با دفاع از شریعت ناب محمدی و اهل بیت علیهم السلام در راه شناساندن علوم مختلف من جمله جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی اسلامی گام بردارد دیدگاه‌های مطرح شده در نظریات فشار در واقع ترجمه‌ای ناخواسته از قرآن و روایات و ارتباطی به مسلمان بودن ندارد، زیرا خداجویی فطری و خداگرایی فطری انسان را به سمتی می‌کشاند که حتی ناخواسته به کلام خداوند سبحان گواهی می‌دهد و این امر به همان رسول باطنی و خداگرایی فطری برمی‌گردد و ما را به قاعده اساسی «كُلُّمَا حَكَمَ بِهِ الشَّرْعِ، حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ، وَ كُلُّمَا حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ حَكَمَ بِهِ الشَّرْعِ» رهنمون می‌شود. آنچه "مرتون" و "کوهن" و ایادی آن‌ها در نظریات فشار مطرح نمودند خلایق و نوآوری نیست؛ بلکه بیان مفاهیم و محتویات قرآن و احادیث است در قالب بسته بندی شکل نظریات جرم‌شناسی.

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در ۴۰۱

فهرست منابع:

- ۱- ال وینفری، توماس، (۱۳۸۸) نظریه جرم‌شناسی، ترجمه سیدرضا افتخاری، نشر دانشگاه آزاد، واحد گناباد.
- ۲- بروجردی، سیدحسن، (۱۳۷۸) منابع فقه شیعه، ج ۳۱ و ۳۰، ترجمه‌ی احمد اسماعیل تبار و سید احمدرضا حسینی و مهدی حسینیان قمی، تهران، نشر فرهنگ سبز.
- ۳- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، (۱۳۹۳)، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه‌ی محمد مهدی شهرضا، قم، نشر صبح پیروزی.
- ۴- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۱)، ادب فنای مقربان، ج ۸، قم، نشر اسراء.
- ۵- خوانساری، جمال‌الدین محمد، (۱۳۵۹) شرح غرر الحکم و درر الکلم، ج ۶، نشر دانشگاه تهران،
- ۶- جوانمرد، بهروز، (۱۳۹۰) نظریه‌های بی‌سامانی اجتماعی، بی‌هنجاری و فشار، فصلنامه تعالی حقوق، شماره ۱۲..
- ۷- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۹۴) ترمینولوژی حقوق، تهران، نشر گنج دانش.
- ۸- جعفری، محمدتقی، (۱۳۷۲)، ترجمه و شرح نهج البلاغه، ج ۱، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ۹- حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹) وسایل الشیعه، ج ۱۸، قم، مؤسسه آل‌البیت، قم.
- ۱۰- دانش، تاج‌زمان (۱۳۶۴)، مجرم کیست، جرم‌شناسی چیست، تهران، مؤسسه کیهان.

- ۴۰۲.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷
- ۱۱- رابرتسون، دیوید، (۱۳۷۴)، *درآمدی بر جامعه، ترجمه حسن بهروان*، نشر آستان قدس رضوی.
- ۱۲- ری شهری، محمد، (۱۴۲۹ق)، *منتخب میزان الحکمه*، ج ۱، ترجمه حمیدرضا شیخ، قم، نشر دارالحدیث.
- ۱۳- سید رضی، (۱۳۹۲)، *نهج البلاغه، ترجمه‌ی محمد دشتی*، چاپ اول، قم، نشر یاسین نور.
- ۱۴- طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۸۱) *الاحتجاج*، ج ۱، مترجم بهزاد جعفری، تهران، نشر دارالکتاب الاسلامیه .
- ۱۵- علامه طباطبائی، (۱۳۷۵)، *تفسیر المیزان*، ج ۱۲، تهران، دارالکتاب الاسلامیه.
- ۱۶- کلینی، رازی، محمد بن یعقوب، (۱۳۹۲)، *اصول کافی*، ج ۱، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران، نشر اسوه.
- ۱۷- کلینی، رازی، محمد بن یعقوب، (۱۳۹۲)، *اصول کافی*، ج ۲، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران، نشر اسوه.
- ۱۸- کلینی، رازی، محمد بن یعقوب، (۱۳۹۲)، *اصول کافی*، ج ۳، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران، نشر اسوه.
- ۱۹- کی‌نیا، مهدی، (۱۳۸۶) *مبانی جرم‌شناسی*، ج ۱، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۰- کی‌نیا، مهدی، (۱۳۸۶) *مبانی جرم‌شناسی*، ج ۲، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۱- کوئن، بروس، (۱۳۸۴)، *درآمدی بر جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، نشر توتیا.

تحلیل جرم‌شناختی - جامعه‌شناختی جرایم در نقاط مرزی در پرتو تئوریهای فشار در۴۰۳

۲۲- قمی، شیخ عباس، (۱۳۸۶)، *مفاتیح الجنان*، قم، نشر پارسیان..

۲۳- علی بابایی، غلامرضا، (۱۳۶۹)، *فرهنگ علوم سیاسی*، ج ۱، تهران، شرکت نشر ویس.

۲۴- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳) *بحار الانوار*، ج ۶۸، بیروت، مؤسسه الوفاء.

۲۵- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳) *بحار الانوار*، ج ۴۰، بیروت، مؤسسه الوفاء.

۲۶- معظمی، شهلا، (۱۳۸۸)، *بزهکاری کودکان و نوجوانان*، تهران، نشر دادگستر.

۲۷- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۹)، *سیری در نهج البلاغه*، تهران، نشر صدرا.

۲۸- مطهری، مرتضی، (۱۳۶۹)، *مجموعه آثار*، ج ۲، تهران، نشر صدرا.

۲۹- وایت، راب و هینس، فیونا، (۱۳۸۶) *درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی*، ترجمه‌ی سیدروح‌الله صدیق، تهران، نشر دادگستر.

۳۰- نجفی ابرند آبادی، علی حسین و هاشم بیگی، حمید، (۱۳۷۷) *دانشنامه جرم‌شناسی*، نشر دانشگاه شهید بهشتی.

۳۱- محسنی، مرتضی، (۱۳۷۵) *دوره حقوق جزای عمومی*، چاپ دوم، تهران، کتابخانه گنج دانش.

۳۲- محمدی اصل، عباس، (۱۳۸۵) *بزهکاری کودکان و نوجوانان*، نظریه‌های انحراف اجتماعی، تهران، نشر علم.

۳۳- مستنبط، سیداحمد، (۱۳۹۲) *القطره*، ج ۱، ترجمه‌ی محمد ظریف، قم، نشر الماس.

۳۴- معین، محمد. (۱۳۷۹) *فرهنگ فارسی*. چاپ ۱۵. جلد ۴. تهران: انتشارات سپهر.

۴۰۴.....تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال یازدهم، شماره چهل و یکم، پاییز ۱۳۹۷

۳۵- نراقی، ملامهدی، (۱۳۸۳)، **جامع السعادات**، ج ۱، قم، موسسه‌ی مطبوعاتی اسماعیلیان.

۳۶- ولّاس، امام، ربه‌کا، (۱۳۷۸)، **حقوق بین‌الملل عمومی**، ترجمه محمد شریفی، تهران، نشر نی.